

Το κήρυγμα ως λειτουργικός λόγος στον “λειτουργικό χώρο” του 21^{ου} αιώνα.

Αρχιμ. Φιλίππου Χαμαργιά
Πρωτοσυγγέλλου
Ι. Μητροπόλεως Μεσσηνίας

Το κήρυγμα ως ανάγκη του λαού.

Μέσα στην σχεδόν τριακονταετή διακονία μου στην Εκκλησία και την από άμβωνος θεραπεία του θείου λόγου, διά της κηρυγματικής διακονίας, διαπίστωσα την ανάγκη και τη δίψα του λαού μας για το θείο κήρυγμα. Είδα ανθρώπους που ενώ κατά την υπόλοιπη ώρα της θείας Λειτουργίας ή του Μεγάλου Εσπερινού, αδημονούσαν και ο νους τους ήταν αποσπασμένος σε μέριμνες και σκέψεις, κατά την ώρα του κηρύγματος παρακολουθούσαν αφοσιωμένοι και με πολύ προσοχή.

Αδιαμφισβήτητα το κήρυγμα δεν είναι κάτι το προαιρετικό στην αποστολή του κληρικού, αφού ουσιαστικά είναι ένα ακόμη εφόδιο στο δρόμο προς την Βασιλεία του Θεού. Γιατί, όπως παρατηρεί και ο Απ. Παύλος, «πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν ὃν οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος;» (Ρωμ.10,14).

Αυτό όμως που μας διασφαλίζει την κατανόηση του λόγου του Θεού, έτσι ώστε κι εμείς με τη σειρά μας να τον μεταλαμπαδεύσουμε στον λαό, είναι ο φωτισμός του νου μας, αλλά και της καρδιάς μας, από το φως της θεογνωσίας. Αυτό εξάλλου ζητάμε με την ευχή που διαβάζουμε πριν το ευαγγελικό ανάγνωσμα και διά της οποίας ευχόμαστε «Ἐλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, φιλάνθρωπε Δέσποτα, τὸ τῆς σῆς θεογνωσίας ἀκήρατον φῶς καὶ τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν διάνοιξον ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν τῶν εὐαγγελικῶν σου κηρυγμάτων κατανόησιν». Αυτό λοιπόν το φως της θεογνωσίας

είναι που μας οδηγεί, όχι μόνο στο φρονεΐν αλλά και στο πράττειν τον λόγο του Θεού.

Ο π. Αλέξανδρος Σμέμαν εξηγεί λιτά και περιεκτικά τί ακριβώς είναι το κήρυγμα :

“Το κήρυγμα μας πολλές φορές έχει το χαρακτήρα μίας αφηρημένης προσταγής. Πρέπει να κάνετε αυτό... ή, δεν πρέπει να κάνετε εκείνο... Μια σειρά όμως μόνο κανόνων και διαταγών, δεν αποτελεί κήρυγμα.

Το κήρυγμα πριν από όλα είναι αποκάλυψη του καταφατικού θελήματος και του φωτός της διδασκαλίας του Χριστού, και μετά είναι η φανέρωση του σκοταδιού και της κακίας της αμαρτίας. Μόνο με την έννοια αυτή η υπόδειξη, ο κανόνας και η εντολή γίνεται πειστική και ζωοποιός”.

Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, σε μια παλαιότερη Εγκύκλιό της, προς του ιερείς, προτρέπει τα εξής, γύρω από το κήρυγμα :

“Τό κήρυγμα πρέπει νά ἔχη Χριστοκεντρικόν χαρακτήρα. Οἱ ἱεροκήρυκες δέν πρέπει νά λησμονοῦν ὅτι «ἡμεῖς κηρύττομεν Χριστόν ἐσταυρωμένον», ὅτι ὁμιλοῦν διά νά εὐαγγελισθοῦν εἰς τόν λαόν τήν σωτηρίαν, ὅτι τό κήρυγμα δέν πρέπει νά ἔχη ἀποκλειστικῶς ἠθικολογικόν περιεχόμενον, ἀλλά νά ἀναφέρεται καί εἰς τήν δογματικήν διδασκαλίαν καί τήν λειτουργικήν μας ἀγωγήν.

Ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ κηρύγματος δέν ἀποκλείει τήν μεταφοράν καί ἐκφοράν τοῦ μηνύματος μέ τά λεκτικά ἢ φραστικά δεδομένα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Ἀντιθέτως αὐτό ἐπιβάλλεται νά γίνεται πάντοτε, διά νά προσλαμβάνη τό κήρυγμα καί πρακτικόν καί ἐπίκαιρον χαρακτήρα. Καλόν εἶναι νά διανθίζεται μέ γνώμας Πατέρων καί Ἀγίων, διά νά εἶναι πειστικόν καί μέ παραδείγματα ἐκ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, τά

όποια οί ακροαταί γνωρίζουν ἐξ ιδίας ἀντιλήψεως καί κοινωνικῆς πείρας.

Ἐνδεδειγμένη γλῶσσα τοῦ κηρύγματος πρέπει νά εἶναι ἡ καθομιλουμένη, ἀπηλλαγμένη ἀκροτήτων. Ἐν γλωσσικόν ἰδίωμα κατανοητόν ἀπό τό ἀκροατήριον, χωρίς σολοικισμούς καί βαρβαρισμούς, οἱ ὅποιοι δηλώνουν πενίαν, εἶναι ἐκεῖνον τό ὁποῖον ἀναδεικνύει τόν ἱεροκῆρυκα ὡς συγκροτημένον πρόσωπον καί διδάσκαλον τοῦ λαοῦ.

Κατά τήν ἐκφοράν τοῦ κηρύγματος, πρέπει νά ἀποφεύγωνται περιτταί χειρονομίαι καί ἐπιδεικτικά κινήσεις. Ὁ ἱεροκῆρυξ πρέπει νά ἐλέγχει τās κινήσεις τοῦ σώματος καί τῶν χειρῶν του, τήν ἔντασιν τῆς φωνῆς του, τά πάντα. Γενικῶς ὅ,τι ἐκφεύγει τοῦ μέτρου, ἀποτρέπει τήν ἀποδοχήν τοῦ κηρύγματος. Προτιμητέον εἶναι νά γίνεται τό κήρυγμα ἀπό στήθους, χωρίς νά ἀποκλείεται τό καλῶς προετοιμασμένον γραπτόν κήρυγμα καί μάλιστα εἰς εἰδικάς περιπτώσεις”.

Αρχικά,οφείλουμε νά γνωρίζουμε τρία βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κηρύγματος.

1. ἡ διακονία του κηρύγματος ὡς ἔργο καὶ ἀποστολή του κληρικού,
2. ἡ σχέση του με τὴν λατρεία τῆς Εκκλησίας
3. ποιος εἶναι ὁ βασικός σκοπός καὶ χαρακτήρας του,

Καθ’ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας παρουσίας Του, ὁ Χριστός, κήρυττε. Τὸ κήρυγμα ἦταν ἡ οὐσιώδης πλευρά τῆς ἀποστολῆς Του στὸν κόσμον. Ἡ ὅλη διδασκαλία Του ἦταν καὶ παραμένει ἓνα συνεχές κήρυγμα. Κήρυγμα ἀγάπης, μετάνοιας ἀλλὰ προ πάντων σωτηρίας. καὶ Ἀλλὰ καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀνάστασή Του, ὁ Χριστός δίδει ὡς κύρια ἐντολή *“πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει¹”*.

¹ Μαρκ. 16, 15

Ἐκτοτε οἱ Μαθητές μεταβάλλουν τὸ κήρυγμα ἀπὸ λόγο σε λειτουργία καὶ ιερουργία. Ποιος τὸ λέει αὐτό ; Ὁ Απόστολος Παῦλος, αὐτὸς χαρακτηρίζει τὸ κήρυγμα λειτουργία καὶ ιερουργία. Πού τὸ χαρακτηρίζει ἐτσι; Στὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή, στο 15ο κεφάλαιο. Εἶμαι, λέγει ὁ Παῦλος, *“..εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ”*. Εἶμαι, λέει, λειτουργὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, κάνω λείπτον ἔργον, δημόσιον ἔργον, παγκόσμιον ἔργον ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν. Λειτουργὸς λοιπόν. Καὶ ποιά εἶναι ἡ λειτουργία του; Ὅτι κηρύττει στα ἔθνη τὸν λόγο τοῦ Εὐαγγελίου.

«Ιερουργώ» λέγει. Τί θα πει ιερουργώ; Κάνω ιερὸ ἔργο, αὐτό θα πει ιερουργώ. Κάνω ιερὸ ἔργο, κηρύττοντας τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ γίνῃ ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτη ἀπὸ τὸν Θεό, ἡγιασμένη με Πνεῦμα Ἅγιο ποὺ συνοδεύει τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ.

Να λοιπόν, ὁ Πρωτοκορυφαῖος Απόστολος, θεωρεῖ τὸ κήρυγμα λειτουργία καὶ ιερουργία.

Ὁ Απόστολος Παῦλος ἐπίσης ἀναφέρει τὸ *“οὐαὶ δὲ μοί ἐστιν ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι”*² ἐνῶ καὶ στὸν μαθητὴ του τὸν Τιμόθεο λέει εὐθαρσῶς *“κήρυξον τὸν λόγον, ἐπίστηθι εὐκαίρως ἀκαίρως, ἔλεξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον, ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ”*³.

Αργότερα καὶ οἱ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας θα ἀκολουθήσουν τὴν ἴδια οδὸ γιὰ τοὺς κληρικούς, ἀφοῦ θα ορίσουν ὅτι εἶναι χρέος τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν πρεσβυτέρων νὰ κηρύττουν τὸν λόγο. Ἀναφέρεται: *« Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, ἀμελῶν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δε τῇ ἀμελείᾳ καθαιρεῖσθω »* (68ος τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων).

² Α' Κορ. 9, 16

³ Β' Τιμ. 4, 2

Στην ίδια συχνότητα βρίσκεται και ο 19ος κανόνας της ΣΤ΄ Οικουμενικής Συνόδου, όπου σε απλή γλώσσα αναφέρει ότι οι πρεσβύτεροι των εκκλησιών, όλες τις ημέρες και μάλιστα τις Κυριακές πρέπει να διδάσκουν τον κλήρο και τον λαό τον λόγο του Ευαγγελίου.

Βλέπουμε λοιπόν πόσο επιβεβλημένο είναι να κηρύττει ο ιερέας, αφού όντως, όπως είπαμε, το κήρυγμα αποτελεί μια υψηλή διακονία μεγάλης ευθύνης. Για τους ιερείς που έχουν συνείδηση αυτής της ευθύνης, δεν υπάρχει φυσικά η λέξη «πρέπει», αλλά κηρύττουν επειδή το νιώθουν και το επιθυμούν.

Το Ευαγγέλιο λοιπόν πρέπει να κηρύττεται. Από ποιον; Από την Εκκλησία. Δηλαδή από μας. Η Εκκλησία δε είναι μόνο ο κλήρος, αλλά όλοι εμείς.

Αλλά κακά τα ψέματα. Ποιος δίνει σημασία σε έναν λαϊκό ιεροκήρυκα, έστω κι αν ομιλεί ως δεύτερος Χρυσόστομος. Ενώ όταν ομιλεί ο κληρικός, ακόμα και ένα ανέκδοτο να πει μπορεί να καθηλώσει ή να ξεσηκώσει τα πλήθη. Το έχουμε ζήσει στο παρελθόν!!!

Η σχέση του κηρύγματος με την λατρεία της Εκκλησίας.

Λόγος και μυστήριο, κήρυγμα και Λειτουργία δεν ευρίσκονται μεταξύ τους σε ανταγωνισμό αλλά σε συντονισμό. Το κλασσικό και παραδοσιακό κήρυγμα, το κήρυγμα που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο πλήθος του λαού είναι το κήρυγμα που λαμβάνει χώρα κατά την διάρκεια της θείας λειτουργίας. Το κήρυγμα αυτό εντάσσεται οργανικά στην λειτουργία, ευρίσκεται σε πλήρη αρμονία με την όλη ατμόσφαιρά της και δεν είναι κάτι το ξένο και παρέμβλητο. Ο ομιλητής λοιπόν δεν πρέπει να το λησμονεί αυτό, ούτε να αγνοεί το όλο λειτουργικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται το κήρυγμα.

Τα λέμε αυτά, γιατί ο μόνος κατάλληλος χρόνος για την εκφώνηση του κηρύγματος είναι αμέσως μετά τα αναγνώσματα,

άσχετα αν συνηθίζεται κατά τους νεώτερους χρόνους η μετάθεση του κηρύγματος κατά την ώρα του κοινωνικού. Ο λόγος της μεταθέσεως είναι ότι οι άνθρωποι έρχονται αργά στην λειτουργία και δεν ακούνε το κήρυγμα και ότι κατ' αυτό τον τρόπο κερδίζονται μερικά λεπτά και δεν καθυστερεί η απόλυση της λειτουργίας. Με το ίδιο σκεπτικό που μεταθέτουμε το κήρυγμα θα πρέπει να μεταθέσουμε και τα αναγνώσματα στο τέλος της λειτουργίας. Οπότε τα κάνουμε όλα άνω-κάτω, για να οικονομήσουμε δήθεν όσους είναι αθεράπευτα ακηδείς. Αν το κήρυγμα είναι καλό, και γίνεται συνεχής διαφώτιση του λαού ότι πρέπει απαρέγκλιτα να ευρίσκονται οι πιστοί στον ναό από την αρχή της λειτουργίας, δεν χρειάζεται να γίνει η μετάθεση αυτή.

Σκοπός του κηρύγματος.

Συχνά συναντάμε την άποψη ότι πρέπει να κηρύττεις με τη ζωή σου και όχι με τα λόγια. Αν ζεις χριστιανικά, οι άνθρωποι θα εμπνευστούν από το παράδειγμά σου και θα γίνουν μέλη της Εκκλησίας.

Το ότι ο χριστιανός πρέπει να ζει χριστιανικά είναι αδιαμφισβήτητο. Τις εντολές του Θεού πρέπει να τις τηρεί όχι μόνο ο κήρυκας, αλλά και οποιοσδήποτε χριστιανός. Η τήρηση των εντολών είναι χριστιανικός κανόνας. Και ναι, ως ένα βαθμό, η δίκαιη ζωή η ίδια είναι κήρυγμα. Εξάλλου ο π. Επιφάνιος Θεοδωρόπουλος έλεγε ότι ο κληρικός πρέπει να είναι “ο ποιήσας και διδάξας”.

Και πράγματι, στους βίους των αγίων συναντάμε περιστατικά όπου οι ασκητές μετέστρεφαν ανθρώπους στον χριστιανισμό μόνο με την εξωτερική τους εμφάνιση. Αλλά μπορούμε, άραγε, να εφαρμόσουμε αυτήν την αρχή πάνω μας;

Νομίζω πως κανείς από μας δεν έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο αγιότητας ώστε να μεταστρέφει με αυτόν τον τρόπο τους ανθρώπους στην Ορθοδοξία.

Κανένας σήμερα δεν νοιάζεται πώς ζει ο γείτονάς του ή ο συνάδελφός του. Οι άνθρωποι είναι απομονωμένοι και ασχολούνται μόνο με τον εαυτό τους. Δεν έχουμε, εδώ και πολύ καιρό, κοινοτική καθημερινότητα, στην οποία οι άνθρωποι να ζουν σαν σε μια μεγάλη οικογένεια.

Οποιοσδήποτε πολιτισμένος άνθρωπος σήμερα μπορεί να είναι «καλός». Πόσες ιστορίες υπήρχαν, όπου συλλάμβαναν επικίνδυνους μανιακούς για να αποδειχθεί αργότερα ότι στη δουλειά, στον έξω περίγυρο ήταν πολύ καλοί, πολύ ευγενικοί άνθρωποι.

Αλλά για να καταλάβεις ποιος είναι χριστιανός και ποιος όχι, πρέπει να ΜΙΛΗΣΕΙΣ για αυτό. Και για να κάνεις κάποιον να ενδιαφερθεί για κάτι πρέπει να του ΜΙΛΗΣΕΙΣ.

Ο χριστιανισμός είναι η θρησκεία του Λόγου *“Εν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος”*⁴. Ο Θεός είναι ο πρώτος κήρυκας και έδωσε στην Εκκλησία την εντολή να κηρύττει το Ευαγγέλιο με το λόγο! Χωρίς το κήρυγμα του λόγου δεν θα μπορούσε να υπάρχει χριστιανισμός. Ο Χριστός συνέχεια μιλούσε στους ανθρώπους. Δεν αρκέστηκε μόνο σε πράξεις αγάπης και φιλανθρωπίας, ούτε κήρυττε μόνο με τον τρόπο ζωής Του. Μιλούσε, δίδασκε, έλεγχε!

Ο λόγος κινητοποιεί τους ανθρώπους, αποτελεί το μυστικό στην ανθρώπινη επικοινωνία. Και ο λόγος πρέπει να διατυπωθεί. Από ποιον; Από μας, τους ανθρώπους της Εκκλησίας. Όσπου να ηχήσει ο λόγος της πίστης, κανένας δεν πρέπει να εφησυχάζει στη θέση του, διότι αδιαμφισβήτητα ζούμε σε μια μεταβαλλόμενη κοινωνία και καλούμαστε να προσαρμόσουμε τον λόγο στην σημερινή πραγματικότητα, χωρίς όμως να τον συσχηματίσουμε με τα του κόσμου πράγματα. Προ πάντων δε να προσέξουμε κάτι σημαντικό. **Ο σκοπός μας πρέπει να είναι να μεταφερθεί ο Ευαγγελικός Λόγος σε αυτούς που βρίσκονται στο πεζοδρόμιο**

⁴ Ιω. 1,1

και όχι να ανεβάσουμε τον πεζοδρομιακό λόγο στον άμβωνα!!! Το κήρυγμα δεν γίνεται πίνοντας καφέ ή βγάζοντας το ράσο μας ή πρωτοτυπώντας, δανειζόμενοι νέες μορφές επικοινωνίας, όπως π.χ. μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή νέα μοντέλα όπως π.χ. η τεχνητή νοημοσύνη.

Το χιλιοειπωμένο μοντέλο «κήρυττε με τη ζωή» δεν πρέπει να μετατρέπεται σε πρόφαση δικαιολόγησης της τεμπελιάς και της αδιαφορίας μας. Ο σημερινός άνθρωπος δεν ζει αληθινά χριστιανικά ούτε μιλά για την πίστη.

Πρέπει να ζούμε χριστιανικά, ναι. Αλλά πρέπει να βρίσκουμε χρόνο, περίσταση και κάθε κατάλληλο μέσο για να μιλάμε για την πίστη!

Συμπερασματικά.

Όλα τα παραπάνω δύνανται να αποτελέσουν τις βάσεις για ένα πνευματικό οικοδόμημα που θα έχει ως κύριο σκοπό την συμμετοχή του λαού στο Κήρυγμα. Πως θα επιτευχθεί αυτό;

α) Να διδάξουμε τον λαό ότι έχει ευθύνη προσωπική για την έκβαση του κηρύγματος. Στην παραβολή του σπορέως φαίνεται ξεκάθαρα ότι για την επιτυχία της σποράς ευθύνεται όχι μόνο ο σπορέας και ο σπόρος αλλά και η γη. **Ιδιαίτερως η γη!!!** Διότι ενώ ο σπορέας και ο σπόρος είναι ο ίδιος, επειδή όμως η γη είναι διαφορετική σε κάθε περίπτωση, γι' αυτό τ' αποτελέσματα είναι διαφορετικά.

Αλλά όχι μόνο σε προσωπικό επίπεδο είναι υπεύθυνος ο ακροατής αλλά και σε εκκλησιαστικό. Είναι υπεύθυνος, αν το κήρυγμα μείνει μόνο σ' αυτόν και δεν φροντίσει να το διαδώσει και σ' άλλους. Ερμηνεύοντας την παραβολή των ταλάντων ο Ι. Χρυσόστομος λέγει ότι οι δούλοι που διπλασίασαν τα τάλαντα είναι οι διδάσκαλοι του ευαγγελίου, οι οποίοι με διαφορετικά προσόντα έκαστος, εργάστηκαν με την ίδια προθυμία, γι' αυτό και είχαν την ίδια αμοιβή. **Ο πονηρός δούλος που πήρε το τάλαντο και δεν το αξιοποίησε είναι οι ακροατές,** που δεν αξιοποιούν το κήρυγμα ενώ

ξέρουν ότι ο δεσπότης θερίζει εκεί που δεν έσπειρε και αποθηκεύει εκεί που δεν αλώνισε.

Προσέξτε, λέγει ο ιερός πατήρ, **στα υλικά πράγματα ο τόκος απαγορεύεται· στα πνευματικά επιβάλλεται.** Ο ακροατής οφείλει να διατηρήσει αλώβητη την διδασκαλία και να την αυξήσει διαδίδοντάς την.

β) Υπάρχει μια κακή τάση στον λαό να παρακολουθούν τα κηρύγματα όχι ως ακροατές αλλά ως κριτές. Δεν πάνε για να ωφεληθούν αλλά για να κρίνουν όπως κρίνουν τους ηθοποιούς στα θέατρα ή τους αθλητές στα γήπεδα. Αυτός είναι καλός, ο άλλος καλύτερος, αυτός δεν αξίζει κ.λ.π.. **Να τονίσουμε ότι το κήρυγμα δεν είναι για αισθητική ηδονή⁵ και απόλαυση· αλλά είναι θέμα ζωής και θανάτου.** Θα ήταν ανοησία άνευ προηγουμένου να πνίγεται κάποιος και ενώ του απλώνουν τα χέρια τους διάφοροι για να σωθεί, αυτός να ερευνά ποιος είναι όμορφος, νέος, ή μορφωμένος για να του δώσει το χέρι.

Επίλογος

Η Εκκλησία του σήμερα καλείται να δώσει ένα νόημα ζωής και ελπίδας σε έναν κόσμο, ο οποίος κινείται προς το μέλλον, όχι με κριτήρια ηθικιστικών οδηγιών ή κατευθύνσεων, αλλά με όρους και προϋποθέσεις υπαρξιακών δεδομένων.

Το νόημα για ζωή δεν σημαίνει απλώς συνταγογράφηση μεθόδων επιβίωσης, αλλά νοήματος ζωής και, κυρίως, τι σημαίνει να ζεις. Κάθε πρόβλημα το οποίο αγγίζει τον άνθρωπο και την κοινωνία είναι πλέον πρόβλημα και για την ίδια την Εκκλησία, και εκείνη καλείται σήμερα να συμβάλει με κάθε μέσο και τρόπο, προ πάντων δε με την κηρυγματική διακονία, ώστε να διαμορφωθεί στην κοινωνία του αύριο μια άλλη διαφορετική συνείδηση από αυτή του χθες. Υπερβαίνουσα η Εκκλησία την ξύλινη γλώσσα των επαναληπτικών οδηγιών και του καθωσπρεπισμού, πρέπει να ανοίξει τους ορίζοντες των ενδιαφερόντων της και με σύγχρονη

⁵ Ιω. Χρυσοστόμου περί ιερωσύνης λόγος 5,1.

γλώσσα και λεξιλόγιο καλείται να δώσει τα στοιχεία, με τα οποία θα νοηματοδοτήσει το περιεχόμενο και την αξία της ζωής του αύριο. Ενός αύριο χωρίς όριο.